

Konec umění, konec dějin umění, smrt autora, otázky interpretace, vizuální studia jako reakce na proměnu světa „umění“

Dějiny umění se vyvíjely od životopisů umělců a znalectví k dějinám stylů a později k dějinám metodologie. Jejich zájem o umění je formován historicky, tzn., soustřeďují se na dějiny stylových forem nebo dějiny idejí v umění. Bází dějin umění je historismus či empirismus; teprve v poslední době se objevuje revize historismu spojená s postmodernou.

Tato revize tradičního historicky založeného náhledu na umění je spojena s přechodem od moderního pojetí k postmodernímu. Daný přechod je spojen s proměnou metodologických východisek a se změnou ve vymezení umělecké tvorby. V této přednášce nám půjde o vystižení transformace diskursu dějin umění a o zachycení proměny chápání umění z hlediska jeho praxe i konceptuálního vymezení. Od „moderní“ otázky „co je to umění?“ se přesuneme k „postmoderní“ otázce „kdy a jak určitý objekt, idea nebo akce může fungovat jako umění?“. Tj. od hledání podstaty a esence umění přejdeme k jeho funkcionální roli. Bude nás zajímat přechod od estetické autonomie umění ke zkoumání jeho sociální funkce a konceptuální podoby.

V umění nejsou ani tak podstatné a hodnotné samotné artefakty, které obvykle za umění považujeme, ale spíše je to dynamická a vyvíjející se aktivita zkušenosti, prostřednictvím které jsou tyto artefakty vytvářeny a vnímány. Význam uměleckého díla se stále mění, výsledkem je neustále se měnící kontext umělecké tvorby. Proměňuje se definice umění i umělecká praxe. Umění můžeme chápat jako specifickou společenskou praxi. Jako proces vzájemně propojených kreativních i konceptuálních činností. Vnitřní hybné síly, normy a hodnoty nejsou předem jasně stanoveny a sama praxe zahrnuje nestálou interpretaci a pokusy o pojmové uchopení vlastní činnosti. Vyprávění (historie), které konstituuje dobovou podobu umění, musí zůstat otevřené. Neexistuje možnost toto vyprávění uzavřít definicí. Ona nemožnost je ale z hlediska postmoderního myšlení viděna jako konstitutivní a není již ani chápána jako chyba a nedostatek.

V této souvislosti můžeme otevřít téma „konce umění“, „konce dějin umění“ i „smrti autora“, což vše jsou pojmy a témata nikoli deskriptivní, ale interpretační. Souvisí s postmoderním a poststrukturalistickým pohledem na umění a s úvahami o procesuální a kontextuální povaze umění.

Charakteristickými příklady zmíněných tendencí jsou ideje Arthura Danta, Hanse Beltinga a Rolanda Barthesa. Arthur Danto přinesl do dějin umění koncept „světa umění“¹ prostřednictvím kterého se snaží odpovědět na otázku, co a kdy může být uměleckým dílem. Aby se určitý předmět mohl úspěšně prohlásit za umělecké dílo, musí být předmětem interpretace. Nic nemůže být uměleckým dílem bez interpretace, která ho konstituuje. Musí existovat jisté struktury a kontexty dějin umění, jež tuto interpretaci umožňují (galerijní instituce, kurátoři, kritici, umělci, návštěvníci výstav atp.). Svět umění je abstrakcí těchto institucionálních činností a tradice. „Vidět něco jako umění vyžaduje cosi, co oko

¹ Arthur Danto, Svět umění, *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, Univerzita Palackého, Olomouc 2009, roč. 13, č. 1, s. 66-74.

nemůže odhalit – atmosféru umělecké teorie, znalost dějin umění: svět umění.“² Když nám umění poskytlo pochopení své vlastní podstaty, naplnilo své historické poslání a v jistém smyslu ukončilo své dějiny. Respektive, to, co se skončilo je historie ve smyslu lineárního pokroku směrem k završujícímu cíli.

„S nějakými smysluplnými a logickými dějinami umění je konec a co přichází nyní, už vlastně existuje: synkretismus změní všech stylů a možností, post-histoire.“³ Tento citát uvádí ve své knize Hans Belting, který hovoří o konci dějin umění.⁴ „Konec dějin umění neznámá pro obor konec jeho tématu, nýbrž možný konec jediné a pevné koncepce uměleckého dění.“⁵ Dějiny umění tak vstupují do své postmoderní fáze. Konec umění i konec dějin umění jsou v kontextu postmoderního myšlení chápány jako završení velkého příběhu umění, na jehož konci se význam pojmu „umění“ vyčerpá ve svém teoretickém vymezení, nikoli však v praktickém. „Vědomí, že žijeme po konci dějin, osvobozuje umělce a svazuje historiky, protože jedni na tuto zkušenost reagují tvůrčím způsobem a druzí už uvízli v otázce po smyslu dění, na něž nemají vliv.“⁶

Dějinám umění však i tento „konec“ něco přinesl, totiž jisté odpoutání se od koncentrace výhradně na umělecká díla a otevřel jim též možnost narušit nejrůznější vžitě, ale nereflektované kulturní hierarchie a konstrukty. Dějiny umění si tak mohly např. uvědomit, že až příliš trvají na rozdělení kulturní produkce na „vysokého umění“ a „masovou/komerční kulturu“. Na tomto základě pak vznikla vizuálních studia, jež mají širší vymezení i větší rejstřík svých metod – zabývají se vizuální sférou v celé její komplexnosti, vycházejí ve svých zkoumání mj. z lingvistiky, psychoanalýzy či antropologie. I vizuální studia se přirozeně mohou zabývat uměleckými díly, liší se však od studií dějin umění tím, že se snaží problematizovat otázku interpretace těchto děl. Obrazy jim dávají příležitost k prozkoumání způsobů vizuální reakce a vizuálního chápání.

Důležitým zdrojem vizuálních studií je i teorie filmu a fotografie. Pokud vizuální studia ještě spojíme se sémiotickými teoriemi, jako další důležitá postava se nám ukáže Roland Barthes. Ve své stati *Smrt autora*⁷ kritizuje tradiční koncepty umělecké tvorby, jako jsou např. autor, dílo, subjekt, tedy ty pojmy, které, dle jeho názoru, všechny odkazují k pravdě nebo pravdivému významu. Podkopání myšlenky, že text má jednotný význam, který do něj vložil autor, je součástí Barthesova útoku na iluzi individualismu, jenž má politický a ekonomický základ. Barthes zpochybňuje představu subjektu odpovědného za uzavřené a smysluplné dílo. Společně s „původním“, posledním významem je opuštěn i autorský subjekt. Umělecká díla jako znakové systémy jsou zásadně otevřená. Nejen připouštějí, ale principiálně vyžadují aktivní interpretaci svého smyslu.

Úvahy rozvržené v rámci této přednášky umožňují propojit diskuse o transformaci dějin umění v širěji pojatou disciplínu vizuálních studií s postmoderní metodologickou potřebou interprete, jež určuje

² Arthur Danto, *Svět umění, Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, Univerzita Palackého, Olomouc 2009, roč. 13, č. 1, s. 71.

³ Arnold Gehlen, *Zeitbilder*, citováno dle: Hans Belting, *Konec dějin umění*, Mladá fronta, Praha 2000, s. 204.

⁴ Hans Belting, *Konec dějin umění*, Mladá fronta, Praha 2000.

⁵ Hans Belting, *Konec dějin umění*, Mladá fronta, Praha 2000, s. 113.

⁶ Hans Belting, *Konec dějin umění*, Mladá fronta, Praha 2000, s. 206.

⁷ Roland Barthes, *Smrt autora, Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, Univerzita Palackého, Olomouc 2006, roč. 10, č. 3, s. 75-77.

umění i umělecká díla. Zároveň s tím se ukazuje, že současné dějiny umění nemohou být postaveny na neteoretických základech a že navíc dochází k jejich neustálé a nevratné „teoretizaci“. Hovořit o uměleckých dílech bylo dříve snadné, neboť existovala takřka stejným způsobem jako fyzikální předměty. Co umění je, bylo v minulosti ve své jedinečnosti evidentní. Dnes se naproti tomu musíme neustále ptát na charakter uměleckých děl a na to, co umění vlastně je. Tyto otázky zůstávají stále otevřené. Umění současnosti je už nezrušitelně závislé na naší interpretaci.

Literatura:

Arthur Danto, Svět umění, *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, Univerzita Palackého, Olomouc 2009, roč. 13, č. 1, s. 66-74.

Hans Belting, *Konec dějin umění*, Mladá fronta, Praha 2000.

Roland Barthes, Smrt autora, *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, Univerzita Palackého, Olomouc 2006, roč. 10, č. 3, s. 75-77.